

ІДІОСТИЛІСТИЧНА ОРГАНІЗАЦІЯ ПЕРЕКЛАДАЦЬКОГО ДИСКУРСУ У ТВОРАХ ХУДОЖНЬОЇ ЛІТЕРАТУРИ ЖАНРУ САСПЕНС

У статті розглянуто принципи стилістико-нараторологічного підходу до створення перекладів літературних творів жанру саспенс, його психологічних, лінгво-текстуальних і психолінгвістичних засад, проаналізовано алгоритм структурування різновидів цього жанру у сфері художнього дискурсу та специфіку когнітивних процесів, зокрема мотивації читачької перцепції, в аспекті дослідження ідіостилістичних характеристик україномовних перекладів. Статтю присвячено дослідженню особливостей виявлення текстуальних характеристик авторського ідіолекту в українських перекладах англomовних творів художньої літератури, а саме англomовної літератури у жанрі саспенс. Розробка зазначеної галузі охоплює, поряд із загальнотеоретичними аспектами, дослідницькі проблеми практики й стратегії перекладацької діяльності, виявлені на матеріалі зіставного аналізу текстів обома мовами. Зіставлення текстів оригіналу і перекладу дає змогу вирізнити смислові домінанти авторського ідіостилію – концептуальні положення його творчого світогляду, а також зазначити їхню структурну та організаційну ієрархію. Автор розглядається і оцінюється як індивід, що організує власний текст, орієнтуючись на свою авторську індивідуальність. Індивідуальність автора виявляється у тому, як він тлумачить типові риси літературної епохи, як відтворює літературні мовні норми.

Ключові слова: ідіостиль, жанр, дискурс, саспенс, перцепція, наратив, мовна особистість, індивідуальна манера письма, концептуальна картина світу, лінгво-культурологічна інтерпретація тексту.

Постановка проблеми. Переклад у сфері художнього літературного дискурсу наразі набуває рис специфічного когнітивного процесу і аналізується з точки зору принаймні декількох аспектів, зокрема дискурсивних, ідіостилістичних, жанрових, лінгвокультурологічних характеристик. Ідіостиль як спосіб відображення реальності такою, якою її бачить автор, розглядається як система узагальнених змістових і формальних лінгвістичних ознак, притаманних творам певного автора. Основні домінанти ідіостилію реконструюються на матеріалах ідіолекту – сукупності мовних форм індивідуального мовлення. Мовна картина світу, відбиваючи реальність через культурну картину світу, що існує у свідомості її носіїв, репрезентує суттєву частину цієї культурної картини та несе в собі неповторні риси національної мовної специфіки. Втім, зіставляючи концептуальну і мовну картини світу, маємо визнати, що концептуальна картина світу є розмаїтішою порівняно із мовною: адже не всі сприйняті і пізнані людиною поняття і об'єкти довікля мають вербальну форму і можуть бути відображені засобами мови. Однак, певна частина сформованих у свідомості людини концептів і понять є втіленою у мові. У мові письменника і відповідно у мові його творів відбувається реалізація ключових концептів, особистісно значущих: їхня присутність дає змогу дослідити і описати складники концептуальної картини світу автора „засобами ретельного аналізування власне словесної тканини літературного твору” (В.В. Виноградов).

Дослідження характеру мовних картин світу доводить, що мова формує власний світ, який є відображенням реального довкілля. Вдаючись до перекладу, ми намагаємося інтерпретувати цей світ, його різноманітні мовні феномени через категорії й поняття мови перекладу, і з цією метою звертаємося до творів художньої літератури (мовою оригіналів), розглядаючи їх як сукупність текстів з погляду лінгвостилістичних виявів авторської особистості: лексичних пріоритетів, самобутнього мовного мислення, авторського художнього мовлення, переосмислених мовних символів. Інтерпретаційний резерв художнього перекладу виявляється тим багатшим і досконалішим, чим повніше він здатен відтворити картину світу оригінального твору засобами цільової мови. Саме тому у фокусі сучасних досліджень перебувають лексико-семантичні компоненти і ідейно-художні домінанти авторського стилю конкретних авторів, чия літературна спадщина відбила

основоположні ідіостильові доміанти їхньої творчості, концептуальні і рецептивні особливості письменницької роботи. Вищезазначені смислові доміанти, виявлені на різних рівнях тексту україномовного перекладу, є складниками функціонально-стилістичної еквівалентності, встановленої стосовно обох текстів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дискурсивна організація світових літературно-художніх, так само як літературознавчих та лінгвістичних феноменів є важливою запорукою їхньої інтерпретації у термінах сучасних наукових практик – дискурсології, наратології, жанрології, ідіостилістики. Відтворення ідіостилістичних характеристик оригіналу художнього твору при перекладі є, по суті, реструктуруванням дискурсивних компонентів обох текстів, їхньої функціонально-стилістичної доміанти.

Дослідженням ідіостилістичної складової літературного твору впродовж десятиліть, а саме, від середини минулого століття, відтоді, коли було започатковано вивчення мовної особистості, присвячували свої праці видатні лінгвісти, культурологи та літературознавці М. М. Бахтін, В. В. Виноградов, Б. М. Ейхенбаум, В. М. Жирмунський, Ю. М. Караулов, Ю. М. Тинянов, Р. О. Якобсон. Саме у той час прихильності науковців зажили різноманітні антропоцентричні дослідження, зокрема формування лінгвокультурологічних явищ, таких як особистісна картина світу, так само як когнітивних лінгвістичних засад, представлених через опис художніх концептів. Ці положення стали предметом уваги знаних сучасних науковців, серед яких Н. Д. Арутюнова, А. Д. Белова, М. П. Бреус, А. Вежбицька, В. І. Карасик, О. С. Кубрякова, О. О. Селіванова. Домінування дискурсивного аналізу у царині сучасних літературних жанрів, зокрема, постмодерністських, з опертям на теорію знаків Ч. У. Морріса, наратологічні феномени Ю. Кристевой та Ц. Тодорова, когнітивні засади літературного дискурсу Т. ван Дейка уможливило формулювання концепції дискурсу як «елемента літературознавчої метамови» (Ю. Руднев), поряд із вивченням художньо-поетичних складників текстів та їхніх жанрових ознак.

Метою статті є дослідження специфіки відтворення ідіостилістичного складника в українських перекладах англійських творів жанру саспенс.

Виклад основного матеріалу. Властивості жанру саспенс як типу сучасного детективного нарративу виокремлюються завдяки тривалим спостереженням і практичним дослідженням, що склали його емпіричний базис у царині сучасних наукових студій з психології (Thorndyke: 1977), психолінгвістики і лінгвістики тексту (T. Van Dijk 1972, 1978), теорії читацької перцепції (de Beaugrande: 1982), психологічних засад особистісної перцепції (Brewer, Lichtenstein: 1981, 1982), дискурсологічних досліджень (Vorderer 1996; Brewer 1996), наратологічних студій (Levine 2011).

У сучасній західній наратології термін «саспенс» (англ. *suspense* – призупинення, тривога очікування, напруження, неспокій) вважають таким, що водночас стосується кількох понять: передусім назви художнього засобу (створення особливого настрою невизначеності й очікування), так само специфічно структурованого сюжету (детективна фабула, що містить містичну таємницю) та особливого нарративного засобу, раптового завершення оповіді, сюжетного фіналу, який не передбачає очікуваного позитивного ефекту. Включення саспенсу до числа основних дискурсивних структур, а саме: очікування невідомого (*surprise*), напруженість (*suspense*), зацікавленість (*curiosity*), відбувається на основі того припущення, що саме ці структури формують засади більшості сюжетів всесвітнього літературного дискурсу і є вичерпним аргументом на користь власної популярності та незмінного читацького інтересу [1, с.25]. Вочевидь, належність саспенсу до провідних наразі жанрів детективного нарративу, як це демонструє класифікація Ц. Тодорова – Ж. Дюбуа [7], ставить його до ряду поширених і визнаних жанрових модифікацій прозового дискурсу: «чорний роман» (*roman noir*), роман-таємниця (*roman d'énigmes*), роман жанру саспенс (*roman à suspense*).

Історія створення літератури саспенсу налічує майже два століття, відтоді, коли Е. А. По було започатковано жанр детективного нарративу, що набув такого поширення у світовому культурному просторі завдяки творчості К. Г. Честертона, О. Вайлда, А. Конан Дойла, А. Крісті, Дж. Ле Фаню, а також Дж. К. Оутс, М. Спарк, С. Кінга, Дж. Фаулза, У. Еко,

Д. Брауна, М. Волтерс. Аналіз і оцінку головних вимірів явища саспенс покладено в основу західних літературно-критичних, культурологічних та психолінгвістичних досліджень, серед яких когнітологічні студії Т. ван Дейка [2], класичні детективні романи під кутом наратологічної критики К. Левайн [4], міметичні засади лінгвістичного аналізу у межах жанру, виконані М. Бьонемарк [6], психолінгвістичні експериментальні механізми читацької перцепції М. Лене [3].

Деякі нещодавні дослідження жанрових категорій у літературних сюжетах саспенс [5] висувують на перший план узагальнені ознаки ідіостилістичної організації творів, передусім сюжетно окреслену, логічно визначену розгадку таємниці, приховану серед численних можливих варіантів утаємниченої фабули, поряд із яскравим динамічним розвитком характерів і подій. Так само важливим є посилення наративного ефекту оповіді на етапі сюжетного клімаксу, що є визначальним у читацькій перцепції детективного твору. Не менш знаковими композиційними рисами вважають майстерно виписані деталі, що покликані слугувати структурній «розбудові» сюжету, який має зберігати непередбачуваність і для якого вкрай необхідними виявляються несправжні, навмисно вигадані розгадки і вирішення, так звані “red herrings”, що у сукупності складають передумови створення «ефекту саспенс» – відчуття невизначеності, тривоги, очікування.

Наявність ключових компонентів специфічно структурованих, згідно із уявленнями про конфігурації жанру саспенс, а також жанрів містері (mystery) або горор (horror), творів детективної прози дає змогу виокремити сюжетно-композиційні доміанти авторського ідіостилію, якими є: численні **можливі розгадки** таємниці; **динаміка** сюжетного **розвитку**; **інтенсивність** розповіді у найвищих точках **наративу**; особлива **увага до деталей**, що сприяють декодуванню загадки; присутність сюжетних «пасток» у вигляді її **фальшивих розв’язків**.

Відтворення лінгвокультурологічних доміант авторського ідіостилію є метою функціонально і комунікативно еквівалентних перекладів літературних творів, що містять усі вищезазначені композиційно-поетичні компоненти. Розглянемо ці системні характеристики перекладів творів у жанрі саспенс на прикладі англійської прозової класики – фрагментів детективної новели Дж. Ш. Ле Фаню «Химерні пригоди у химерному домі» (An account of some strange disturbances in Aungier Street) (Тут і далі переклад наш. – І. М.)

Джозеф Шерідан Ле Фаню (1814–1873) – відомий ірландський письменник, засновник жанру готичного детектива, автор численних оповідань і новел у жанрі містичного трилера. Творчий доробок Ле Фаню відзначається специфічною художньою манерою, детальними описами сюжетних сцен, динамікою розгортання оповіді, особливою іронічною інтерпретацією розгадок таємниці.

Досягнення сюжетного ефекту саспенс в оригіналі і перекладі новели Ле Фаню відбувається у процесі розгортання експозиційних «точок» оповіді, що передбачають специфічне розгалуження шляхів подальшого розвитку містичних подій: знайомство головного персонажа із новим і таємничим помешканням, химерним і зловісним: *How old it was then, I can't say; but, at all events, it had seen years and changes enough to have contracted all that mysterious and saddened air, at once exciting and depressing, which belongs to most old mansions*(1,105)// *Чи був старий той будинок, не скажу, втім, будь-що, стояв він довгі роки і бачив на віку стільки, що увесь, здавалося, був таємничим і печальним, водночас дивним і похмурым, як усі старі маєтки*. Як можемо помітити, загадковий ефект оповіді посилено синонімічними конструкціями “*mysterious and saddened*”//*таємничий і печальний*, “*exciting and depressing*”//*дивний і похмурий*, та узагальненням “*most old mansions*”//*усі старі маєтки*.

Зауважимо, що опис зловісного місця подій не вичерпується загальним змалюванням старовинної будівлі: відчуття тривожного очікування притаманне зображенню того конкретного місця, де герой містичної драми вперше потрапляє під вплив загадкової й незбагненої атмосфери: *At night-time, this ‘alcove’...had, in my eyes, a specially sinister and suggestive character....But this was only part of the effect. The whole room was, I can't tell how, repulsive to me. There was...a latent discord – a certain mysterious and indescribable relation,*

which jarred indistinctly upon some secret sense of the fitting and the safe and raised indefinable suspicions and apprehensions of the imagination (1, 106)// У мороці ночі ця кімната, що була моєю спальнею, видавалася мені особливо зловісною й химерною....Втім, не лише через це було дивним моє відчуття: це місце, з незрозумілої причини, здавалося мені таким відразливим – адже був у ньому якийсь прихований розлад, незбагнений і тривожний настрій, що непомітно нищив мою певність у затишку і безпеці, і натомість змушував мою уяву боротися із невимовними підозрами і страхами. Метафоричне зображення таємничої кімнати, що здатна, неначе живе створіння, маніпулювати волею й бажаннями людини (вжито дієслова нищити, змушувати, боротися), підкреслено низкою епітетів, характерних для ідіостилію зображення у жанрі саспенс: зловісний, химерний, відразливий, незбагнений, тривожний, а також лексичними домінантами-іменниками, значення яких посилено характерними означеннями: зловісна й химерна кімната; відразливе місце; прихований розлад; незбагнений, тривожний настрій; невимовні підозри і страхи.

Виокремлені на початку розповіді художні образи-символи таємничий будинок і таємнича кімната ілюструють принаймні два напрями інтерпретації подальшого розвитку містичної фабули: відгадки і рішення, пов'язані із таємничою кімнатою, або ж такі, що містяться усередині таємничого будинку; саме їх головний персонаж має розгадати заради власного порятунку.

Наступний компонент ідіостилістичних модифікацій жанру саспенс – специфічний ритм наративу, що полягає у динамічному розвитку сюжетної оповіді, відзначається у тексті оригіналу низкою дієслівних форм минулого часу, вжитих переважно у межах поширеного речення: ...I began to complain of uneasy nights and disturbed sleep//...мене **дедалі частіше турбували важкі безсонні ночі**; ...my troubles took a definite form...and the same vision...visited me at least every second night in the week(1,106)//...мої **страхи набули майже реальної форми**...одне й те саме видіння з'являлося мені у снах заледве не щоначі.

Тут і далі у тексті динаміка розвитку подій виявлена передусім у опорних текстових «точках», у яких зосереджено розгортання персональних дій головного персонажа, його спроби відстежити таємничі випадки і розгадати похмурі пророцтва близької небезпеки, що загалом створює особливий художній прийом у душі саспенс: I was out of spirits, and dreaded the approach of night. It came, ushered ominously in with a thunder-storm and dull torrents of depressing rain. Earlier than usual the streets grew silent (1, 111)//Я був засмучений і з **острахом чекав на прихід ночі. Ось і вона, - з'явилася водночас із зловісною грозою, у вирі печального дощу. Раніш від звичного на вулицях стало порожньо й тихо.** Посилення темпу оповіді у пунктах наративного клімаксу дає змогу простежити збереження тривожного очікування впродовж найвищих точок розвитку дії: Silence, meanwhile, grew more silent, and darkness darker...There was nothing but the sound of a rising wind...Punch, however, ... made a man of me again – just in time to hear with tolerable nerve and firmness the lumpy, flabby, naked feet deliberately descending the stairs again. I took a candle, not without a tremor (1, 112)//Тим часом **від тиші ставало моторошно і сутінки глибошали**...Лише було чути, як десь вдалині здіймався вітер...Випитий пунш повернув мені рішучість – якраз вчасно: **стримуючи через силу свій страх і душевну напругу, я почув човгання чийось босих, незграбних, кволих ніг, що неквапно спускалися горішніми сходами. Тремтячою рукою я взявся за свічку.**

Промовисті деталі містичної оповіді так само посилюють загальний ефект від художньо створеної атмосфери таємничого будинку, маєтку, де мешкає привид, та небезпечної і страшною пригоди, пов'язаної із ним: It was two o'clock, and the streets were as silent as a churchyard – the sounds were, therefore, perfectly distinct. There was a slow, heavy tread...descending by the narrow staircase from above (1, 109)//О **другій годині поночі вулиці неначе вимерли: чути було усе навколо.** Почулися повільні важкі кроки: **хтось спускався вузькими сходами з горщика ;it was plain...the feet were perfectly bare, measuring the descent with something between a pound and a flop, very ugly to hear (1, 110)**// без сумніву, **хтось йшов, ступаючи босими ногами, дивним чином відміряючи ходу: спочатку чувся гучний крок, а далі відразливий плескіт; I confess I hesitated for some seconds at the door before I**

took heart of grace and opened it (1, 112)// Правду кажучи, кілька секунд я вагався, зупинившись перед дверима: лише коли зібрав усю свою мужність, зміг їх відчинити. Слід зауважити, алгоритм повторення деталей (друга година ночі, таємничі кроки, які щоразу рухаються сходами униз, химерні образи, що так само постійно лякають нашого персонажа) у другій і третій оповідях (іншого мешканця будинку та служниці) виявляє системність у перебігу подій і є доказом того, що вони не відбулися випадково, а є чимось зловісним задумом. З іншого боку, роздуми й міркування персонажів із приводу причин їхніх химерних пригод (випадкові збіги, галюцинації, дія алкоголю) є, до певної міри, тими невинуватими очікуваннями і хибними розгадками, що прихованим чином повинні привести читача до єдино можливого логічного розв'язку.

Зазначені мовні засоби відтворення авторської індивідуальності та авторської мовотворчості, їхній зміст і функціональні якості досліджуються як безпосередньо реалізовані у тексті, у вигляді об'єднання різних типів концептуалізації понять, що постають як елементи мовної картини світу. Тексти оригіналу і перекладу, піддані зіставному мовному аналізу з метою встановлення спільних структурно-семантичних рис обох текстів, тобто їхньої функціонально-комунікативної еквівалентності, демонструють наявність специфічних концептів, яким притаманна єдина функція: зближення мовних картин світу, створених носіями різних мов. У різних текстах художньої літератури обмін інформацією відбувається за рахунок подібності механізмів мовного мислення; з іншого боку, саме в їхній розбіжності полягає основний фактор їхнього вивчення, спрямованого на встановлення і врегулювання меж крос-культурних досліджень, розроблення принципів, за якими слід аналізувати одиниці художнього тексту та проводити їхнє зіставлення.

Виявлення мовно-композиційних характеристик ідіостилю Дж. Ле Фаню, здійснене на матеріалі зіставного аналізу фрагментів новелістичного доробку письменника у жанрі саспенс і їх україномовних перекладів, дає змогу визначити низку структурних ознак дискурсу детективного нарративу, а саме: множинність вірогідних шляхів розвитку сюжетної лінії та його відчутна динаміка, ритмічне вибудовування змістових «точок» оповідного клімаксу, увага до характерних деталей, поява й розвиток у канві сюжету оманливих розгадок дражливої таємниці.

Висновки. Авторський спосіб мовного вираження, втілений у творах художньої літератури, є унікальним саме завдяки рисам ідіостилю – сукупності глибинних текстопороджуючих домінант і констант конкретного автора, які визначили появу текстів його творів у певній послідовності. Переклад уможливило вираження авторських ідей твору оригіналу засобами іншої мови, і тому дослідження шляхів і принципів створення авторської картини світу у тексті перекладу є наразі актуальним і перспективним.

Список використаної літератури

1. Creating suspense and surprise in short literary fiction: a stylistic and narratological approach: By Yumiko Iwata; School of Humanities of the University of Birmingham; 2008. – 288 p.
2. Dijk Teun A. Van. Cognitive processing of literary discourse: <http://www.daneprairie.com>
3. Lehne Moritz. Emotional experiences of tension and suspense: psychological mechanisms and neural correlates. Dissertation zur Erlangung des akademischen Grades Doktor der Philosophie. – Berlin, 2014. – 180 p.: <http://www.diss.fu-berlin.de>
4. Levine Caroline. An anatomy of suspense. In: Narrative Middles: Navigating the 19th century British novel: The Ohio State University Press; 2011. – 245 p.
5. McKay Carissa. 5 ways to create suspense in literature: <http://www.ehow.com>
6. The mimetic mystery: A linguistic study of the genre of British and American detective fiction including the comparison with suspense fiction. Ed. by M. Bönneberg: Stockholme University; 1997. – 268 p.
7. Інтернет ресурс: <http://www.free.translator.com>dictionary>

Список джерел фактичного матеріалу

1. Classic Victorian and Edwardian Ghost Stories. Selected by Rex Collins: Wordsworth Classics: Wordsworth Editions Ltd., 1996. – 290 p.

Одержано редакцією 25.01.14
Прийнято до публікації 14.02.14

Аннотация. Могилей И. И. Идиостилистическая организация переводческого дискурса в произведениях художественной литературы в жанре саспенс

В статье рассмотрены принципы стилистико-нарратологического подхода к созданию переводов литературных произведений в жанре саспенс, его психологических, лингво-текстуальных и психолингвистических характеристик, проанализированы алгоритм структурирования разновидностей этого жанра в сфере художественного дискурса и специфика когнитивных процессов, в частности мотивация читательской перцепции, в аспекте исследования идиостилистических характеристик украиноязычных переводов. Статья посвящена исследованию особенностей выявления текстуальных характеристик авторского идеолекта в украинских переводах англоязычных произведений художественной литературы, в частности англоязычной литературы в жанре саспенс. Разработка упомянутой отрасли охватывает, наряду с общетеоретическими аспектами, исследовательские проблемы практики и стратегии переводческой деятельности, выявленные на материале сопоставительного анализа обоих текстов. Сопоставление оригинального и переводного текстов позволяет определить смысловые доминанты авторского идиостиля, концептуальные положения творческого мировоззрения автора, а также определить их структуру и организационную иерархию. Автор рассматривается и оценивается как индивид, организующий собственный текст, ориентируясь на свою авторскую индивидуальность, которая выявлена в том, как именно автор интерпретирует типичные черты литературной эпохи, как воссоздает литературные языковые нормы.

Ключевые слова: идиостиль, жанр, дискурс, саспенс, перцепция, нарратив, языковая личность, индивидуальная манера письма, концептуальная картина мира, лингво-культурологическая интерпретация текста.

Summary. Mogiley I. I. Ideostylistic features of the translating discourse in the literary works of suspense

The article regards principles of stylistic and narratological approach to translation making in suspense, its psychological, linguo-textual and psycholinguistic features, and also analyses the structure of the genre offshoots in the literary discourse as well as readers' perception in the Ukrainian language aspect. A dictionary definition of suspense would indicate that it is a feeling of apprehension about what is yet to happen. Suspense or cliffhanger is an artistic device, a plot, or narrative device, in which the end is curiously abrupt so that the protagonist is left in a difficult situation without offering any resolution of conflicts. To be in a state of suspense is to be uncertain about the future and have an emotional stake in what will unwind. Screenplay writers and fiction writers commonly use suspense as a plot device, creating a series of cliffhangers that keep people reading the book or watching the film. Indeed, suspense provides the feelings of both tension and anticipation. It often involves surprise, characters may do the unexpected, situations may quickly take a turn for the better or worse, or a plot line may have a clever twist. Creators of suspense must maintain a heightened sense of discomfort or discordance in their stories, and often attempt to end a story unpredictably. Apart from tension experiences on the level of the plot, tension can also be induced on more micro-structural levels of a text.

Key words: ideostyle, genre, discourse, suspense, perception, narrative, language personality, peculiar manner of writing, personal world concept, lingual and cultural text interpretation.

УДК 808.3-083-55

А. А. Таран

МОВА ПРОТЕСТУ В СУЧАСНИХ УКРАЇНСЬКИХ РЕАЛІЯХ

У статті проаналізовано лексикон мови протестних акцій в Україні на початку ХХІ ст. Особливу увагу звернено на лексему майдан в новому суспільно-політичному значенні, її функціональний потенціал, роль у сучасній словотвірній номінації. Виявлено також формування нових спеціалізованих або експресивно-оцінних значень лексем революція, марш, віче. Досліджено вплив нових значень на парадигматичні та синтагматичні властивості слів. З'ясовано, що лексема Майдан та інші активізовані слова – вже давно засвоєні українською мовою запозичення або питомі лексеми, а отже, українська мова розвиває цю ділянку свого суспільно-політичного лексикону за рахунок внутрішніх ресурсів, що доводить стійкість і самобутність сучасної української номінації і слугує доказом того, що нам не загрожує український варіант англізованої мови globish – ukrainish.